

Anotacijos

Ilja Lemeškin, *Lithuanica aliter*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2019, 440 p.: iliustr., santr. angl. k. ISBN 978-609-411-255-3, ISSN 2669-1051

Prahos baltistas, Karolio universiteto slavistikos bei baltistikos docentas, Lietuvių kalbos instituto mokslininkas Ilja Lemeškinas monografijoje apibendrina savo pastarųjų keliolikos metų tyrimus, pateikia jų solidų sąvada – įspūdingą baltiškų įvairenybių rinkinį. Remdamasis Prahos lingvistams būdingu funkcinio struktūralizmo požiūriu ir jų plėtojama visa apimančios filologijos samprata, monografijos autorius kviečia mus pažvelgti į lietuvių ir į baltų filologinį paveldą kitaip – *aliter*. Jis nagrinėja XIV–XVI amžių rankraštinius ir spausdintus baltiškus tekstus kaip sudėtingus kultūrinius ir socialinius fenomenus plačiame europiniame kontekste. Šių tekstų analizė, atlikta lyginant juos su kitų Europos raštijų paminklais, leidžia Lemeškinui priėti prie netikėtų įžvalgų ir išvadų, iškelti drąsių prielaidų ir tolesnes akademines diskusijas skatinančių klausimų.

Monografiją sudaro septyni savarankiški skyriai, atveriantys skirtingus tyrimų laukus. Pirmajame skyriuje aptariami išlikę baltų kalbų paminklai ir jų atsiradimo aplinkybės. Pabrėžiamas prūsų kalbos tekstų išskirtinumas: jie ankstyviausi, pasižymintys didesne žanrine ir funkcinės paskirties įvairove. Prūsų kalbos paminklai siejami su Vakarų Europos universitetuose anksti išsilavinusiais prūsais. Keliama prielaida, kad senųjų prūsų savimone galėjęs stiprinti Prūsijos kildinimas iš Antikos laikų Bitinijos karaliaus Prūsijo. Svarstoma, ar prūsų kilmės iš Prūsijo teorija negalėjusi paveikti vėlesnio lietuvių kilmės iš Palemono mito. Antrajame skyriuje nagrinėjami du ankstyvieji prūsų leksikografijos šaltiniai – Elbingo žodynas ir Simono Grunau „Prūsų

Kronikoje“ paskelbtas žodynėlis. Jie perskaitomi kaip vokiečių ir prūsų pirklų sociolekto reiškėjai, lyginami su panašios paskirties vokiečių-rusų kalbų žodynėliais ir įtikinamai priskiriami Hansos sąjungos pirklų aplinkai.

Trečiajame monografijos skyriuje nagrinėjamas 1369 m. Bazelio pėdsakas – prūsiškas įrašas, atrastas Bazelio universiteto bibliotekoje saugomame kodekse. Jis laikomas tautosakinės Kalėdų dainos fragmentu, o jo autorystė siejama su Prahoje nuo 1365-ųjų įsikūrusio Butauto Kęstutaičio dvaro prūsais. Kunigaikščio Butauto pabėgimo iš Lietuvos, jo krikšto, gyvenimo ir mirties Prahoje aplinkybės, remiantis išlikusiais šaltiniais, išsamiai aptariamos ketvirtajame knygos skyriuje. Jame pateikiamas ir svarbaus lituanistikai kultūros paminklo – 1365–1380 m. vokiečių kalba hegžametu sukurtos, „Lietuvos karalių“ Butautą šlovinančios Schondocho poemos – perrašas, taip pat šio kūrinio analizė.

Pentasis skyrius skirtas Kretos pėdsakui – prūsiškam tekstui, kuris buvo atrastas Kretos saloje XV a. padarytame Pauliaus iš Udinės knygos *Logica parva* nuoraše. Atliktą Kretos pėdsako rekonstrukciją Lemeškinas interpretuoja kaip folklorinį, liaudies magijos bruožų turintį kūrinį, priskirtiną vegetatyvinei pavasario-vasaros šventei, o jo autoriumi siūlo laikyti 1422-aisiais Kretoje gyvenusį prūsą, žinomą Prahos husitą Petrą Turnau, kurį taip pat sieja su Butauto baltiškuoju dvaru.

Pirmoji baltiška spausdinta knyga – 1545 m. Karaliaučiuje išleistas prūsiškas katekizmas – nagrinėjama šeštajame monografijos skyriuje. Jos autorystė priskiriama vienam pirmųjų Karaliaučiaus universiteto studentų – prūsui Dovydui Reimanui. Paskutinis, septintasis, skyrius atveria platų kultūrinį Martyno Mažvydo katekizmo ir jo lietuviškos pratarmės kontekstą. Šis kontekstas leidžia monografijos autoriui esmingai papildyti jau seniai lietuviškoje katekizmo pratarmėje įžvelgtą lotynišką akrostichą ir atrasti dar vieną lotynišką akrostichą, įrašytą į šios knygos eiliuotą lietuvišką paratekstą „Skaititaiap“. Pasak Lemeškino, dvi pirmosios lietuviškos pratarmės eilutės, prasidedančios raidėmis „B“ ir „J“, taip pat priskirtinos akrostichui: jos žymi Martyno Mažvydo įgytą teisių bakalauro akademinį laipsnį – *Baccalaureus Juris*. Taigi iššyk prieinama ir prie svarbios išvados: pirmosios lietuviškos knygos autorius buvo Vakaruose išsilavinęs, universitetines teisių studijas baigęs žmogus. Šią išvadą patvirtina ir Mažvydo knygoje atrastas antras akrostichas: lietuviško ketureilio „Skaititaiap“ pirmosios eilučių raidės „B“, „J“, „T“, „P“, Lemeškino

nuomone, žyminčios užkoduotą lotynišką įrašą: *Baccalaureus Juris Titulum Posuit* – „teisių bakalauras kryžiaus ženklą uždėjo“, t. y. baigęs darbą su knygos skaitytojais atsisveikino.

DARIUS KUOLYS

Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Signa siderum = Gwiazdne znaki*, wstęp i przekład: Wojciech Ryczek, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2020, 198 p. ISBN: 978-83-233-4923-5

Jubiliejiniais Sarbievijaus metais lenkų literatūrologas, senosios neoloty- niškosios literatūros tyrėjas, dirbantis Jogailos universiteto (Krokuva) Polo- nistikos fakultete, dviejų monografijų autorius Wojciechas Ryczekas paren- gė ir išleido naują „Krikščionių Horacijaus“ lyrikos rinktinę. Šiame leidinyje skelbiamos 56 Sarbievijaus lyrinės odės, atrinktos iš *Keturių lyrikos knygų (Lyricorum libri quattuor)*: originalūs lotyniški tekstai su paraleliniais Ryczeko vertimais į lenkų kalbą.

Ne sykį pokalbiuose su kolegomis lenkų sarbievistais teko išgirsti teiginį, kad dauguma Sarbievijaus poezijos lenkiškų vertimų atlikti jau seniai, skam- ba archajiškai, dažnas atrodo atgyvenęs, sunku jais sudominti studijuojantį jaunimą. Naujasis leidimas su naujais Ryczeko vertimais išties gali atrakinti lotyniškus garsiojo ankstyvosios modernybės poeto kūrinis, kad jie pasiek- tų ir šių laikų skaitytojo akis, ausis ir jausmus. Regis, sudarytojas ir vertėjas sąmoningai pasirinko, jeigu galima taip sakyti, ne „rigoristiškai mokslinį“, o „atvirai poetinį“ Sarbievijaus rinktinės formatą: eilėraščiai skelbiami be ko- mentarų, įvadas bus suprantamas ne tik senosios neolotyningos specialistams: pavadintas „Astrofilia“, įvadinis tekstas (p. 7–26) atliepia „žvaigždėtą“ dvikalbį leidinio pavadinimą *Signa siderum = Gwiazdne znaki* („Žvaigždžių ženklai“) ir paaiškina sudarytojo sumanymą.

Vertimai į lenkų kalbą (kiek galima apie juos spręsti lenkiškai paskaitan- čiam kitakalbiui skaitytojui) – sklandūs, gražūs, puikiai perteikiantys origi- nalo dvasią, leksiką ir iš dalies net ritmiką. Nors pastovus lenkų kalbos kirtis neleidžia versti tiksliais antikinių metrų atitikmenimis, kuriuos gali rinktis vertėjai į lietuvių kalbą, Ryczekas rado puikų sprendimą: eilėraščiai iš loty- nų kalbos verčiami išlaikant ir panašų į originalo eilučių ilgumą (o neretai

išsaugant net ir identišką skiemenų skaičių), ir labai artimą antikinei eilėdarai skambesį. Kaip tai pavyksta, galime pailustruoti ištrauka, pavyzdžiui, iš šios mažąja sapfine strofa parašytos odės (*Lyr.* II, 14) vertimo (p. 63):

Diva, ventorum pelagique praesens,
quae laborantes super alta naves
summoves saxis uteroque Nerei
eripis imo...

O, Švieta viatrów i morza władczyni,
która strudzone na głębinach statki
od skał odciągasz i wrywasz z łona
morskiej otchłani...

Kadangi vertime išlaikytas beveik toks pat eilučių ilgumas, grafinis išverstų į lenkų kalbą Sarbievijaus posmų vaizdas labai artimai atspindi originalą. Ne mažiau svarbus ir vertimo tikslumas ir sklandumas, Sarbievijaus vartojamų vaizdinių bei sąvokų perteikimas. Tačiau būtina dar keletą žodžių pridurti apie eilėraščių atranką šiam leidiniui. Nors jį vertinama turbūt neišvengsiu subjektyvumo (*Ryczekas, regis, atrinko kone visus mano mėgstamiausius Lyrikos knygų kūrinius*), tačiau ir objektyviai nebūtų įmanoma nepripažinti, kad šie pasirinkimai net ir pirmą kartą skaitysiantiems Sarbievijų leis pažinti universalius, nesenstančius jo poezijos segmentus ir neblėstantį jų žavesį.

Verta atkreipti dėmesį, kad daugiausia odžių atrinkta iš vėlyviausios, ketvirtosios *Lyricorum libri* knygos (net 23; o iš pirmosios – 7, antrosios – 11, trečiosios – 15). Ketvirtoji lyrikos knyga, pirmą sykį prie buvusių trijų pridėta 1632 m. leidime (dauguma jos eilėraščių, kaip manoma, parašyti tarp 1628 ir 1632 m.), vertintina kaip poeto Sarbievijaus brandos viršūnė. Ryczeko parengtame rinkinyje atsisakyta daugelio ankstyvųjų odžių, didžiosios dalies panegirinių kūrinių, užtat čia pateko gražiausieji religiniai ir filosofiniai eilėraščiai, apimantys, žinoma, refleksijas ir atsidūsėjimus žvelgiant į žvaigždėtą dangų.

Taigi „žvaigždžių“ koncepto gija eina per visą knygą: nutiesta ir paaiškinta įvade, ji punktyriškai kartojasi atrinktuose į rinkinį eilėraščiuose. Sudarytojas gražiai susieja Sarbievijaus lyrikoje stebimus „žvaigždžių ženklus“, kuriuose XVII a. poetas ieškojo įkvėpimo savo vaizduotei, su jo pasitelkiamais teksto

kūrimo principais ir kalbine išmone, gebėjimu „šviesias prasmes“ dėlioti į poezijos žvaigždynus. Konceptualiai ir su įkvėpimu parengta naujoji Sarbievijaus rinktinė gali prabilti ne tik į lenkų skaitytoją, bet ir pasiūlyti naujų būdų bei priemonių senajai poezijai aktualizuoti.

ONA DILYTĖ-ČIURINSKIENĖ

Terminus, 2020, t. 22, sąs. 4 (57): *Maciej Kazimierz Sarbiewski: recepcja i twórczość I*, numerio redaktorius Wojciech Ryczek. ISSN 2082-0984; e-ISSN 2084-3844

Terminus, 2021, t. 23, sąs. 1 (58): *Maciej Kazimierz Sarbiewski – recepcja i twórczość II*, atsakingasis numerio redaktorius Wojciech Ryczek. ISSN 2082-0984; e-ISSN 2084-3844

Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezijai ir jos recepcijai dedikuoti du Krokuvos Jogailos universiteto leidžiamo mokslinio žurnalo *Terminus* (vyr. red. Grażyna Urban-Godziek) numeriai, parengti Wojciecho Ryczeko, gražiai palydi jubiliejinius garsiojo poeto metus. Trumpai anotuosime šiuose numeruose skelbiamus straipsnius ir pristatysime tyrimų temas bei problemas.

2020 m. *Terminus* numerio (t. 22, sąs. 4 (57) pirmame straipsnyje „Better than Pindar? The Ode by Sidronius Hosschius to Sarbievius and Its Two Versions“ Paulas Hulsenboomas pristato flamandų jėzuito Sidronijaus Hoschijaus (1596–1653) panegiriką Sarbievijui ir jos ankstesniojo bei vėlesniojo variantų lyginamąją analizę, atkreipdamas dėmesį į reikšmingus jų skirtumus. Pasak tyrimo autoriaus, šiuos skirtumus galėjo lemti pakitęs Hoschijaus požiūris į *aemulatio* sampratą ir į poezijos emocinį poveikį (kai *furor poeticus* nuo autoriaus nukreipiamas į skaitytoją).

Krzysztofą Fordońskis straipsnyje „English 18th-Century Women Poets and Maciej Kazimierz Sarbiewski: Adaptation, Paraphrase, Translation“ supažindina su trimis XVIII a. anglų poetėmis (Mary Chudleigh, Mary Masters ir Anne Steele), kurios vienaip ar kitaip, tiesiogiai ar netiesiogiai, sėmėsi įkvėpimo iš tuo metu Anglijoje labai populiarios Sarbievijaus poezijos. Šių poečių biografijų ir eilėraščių analizė atskleidžia gana nemažą nuotolį nuo originalių Sarbievijaus tekstų ir kelia klausimus apie vertimo ir parafrazės sampratą ankstyvųjų naujųjų laikų literatūroje.

Publikacijų rubrikos straipsnyje „U bram niebios. Oda (IV 30) Macieja Kazimierza Sarbiewskiego do Janusza Skumina Tyszkiewicza“ Wojciechas Ryczekas analizuoja Sarbievijaus gedulinę odę (IV, 30), dedikuotą tuometiniam Trakų vaivados Jonušui Skuminui Tiškevičiui, mirus jo mylimai žmonai Barborai Naruševičiūtei. Laikydamas šį kūrinių krikščioniškosios konsoliacijos žanro pavyzdžiu, tyrėjas atskleidžia, kaip poetas jame kruopščiai pritaiko retorinės lyrinės fikcijos priemones, pasitelkia savo mėgstamus vaizdinius, tarsi žvilgčiotų į „dangiškosios tėvynės“ gyventojus pro dangaus vartus. Straipsnį lydi Ryczeko parengta odės publikacija su nauju vertimu į lenkų kalbą (skelbiamu ir aukščiau anonsuotoje Sarbievijaus lyrikos rinktinėje) bei išsamiais komentarais. (Čia tiks priminti, jog turime ir šio kūrinio vertimą į lietuvių kalbą (*Ludi Fortunae*, 1995, p. 369–373), atliktą Ritos Katinaitės.)

2021 m. pirmajame *Terminus* numeryje (t. 23, sąs. 1 (58) su Sarbievijumi susijusias temas tęsia dar trijų mokslininkų straipsniuose pristatomi tyrimai. Iwona Słomak analizuoja II, 6 odę „Katonas politikas“, atskleisdama ir jau anksčiau literatūrologų pastebėtas intertekstines sąsajas su ją inspiravusiais Senekos veikalais ir konkrečiomis jų vietomis, ir papildydama tuos pastebėjimus kai kuriomis naujomis išvalgomis. (Lieka apgailestauti, kad retas iš lenkų sarbievistų pasidomi lietuvių kolegų darbais; manau, autorei būtų buvę naudingi panašiomis temomis rašiusių Eugenijos Ulčnaitės ir šių eilučių autorės straipsniai.) Hana Szabelska straipsnyje „Między tęczę a kryształem: Echo u Macieja Kazimierza Sarbiewskiego jako gatunek odbicia w świetle jego komentarza do *Summy teologicznej Akwinaty*“ mėgina susieti ankstyvajame Sarbievijui priskiriamame kūrinyje *Obsequium gratitudinis* ir antroje „Mergelės Motinos mylioje“ (ep. 10) pasitelkiamą aido (*echo*) ir atspindžio motyvą su gerokai vėliau Vilniaus akademijoje jo dėstyto Tomo Akviniečio teologijos kurso užrašais.

Publikacijų skyrelyje skelbiamas Elwiros Buszewicz straipsnis pristato Sarbievijaus odę šv. Stanislovui Kostkai, kuri, kaip žinoma iš Sarbievijaus susirašinėjimo su bičiuliu Plocko vyskupu Stanislovu Łubieńskiu, buvo parašyta 1638 m., dar iki Kostkos kanonizacijos, ir publikuota tik nemažai laiko praėjus po poeto mirties. Buszewicz trumpai aptaria kitus Kostkai skirtus Sarbievijaus kūrinius ir analizuoja odę, nurodydama galimus hagiografinius bei ikonografinius jos šaltinius, susitelkdama į joje atspindimas mistines jaunojo jėzuito patirtis. Po straipsnio publikuojamas ir pats odės tekstas, straipsnio autorės atliktas jo vertimas į lenkų kalbą ir komentarai.

Taigi sarbievianos tematiką gvildenantys *Terminus* numeriai kviečia atidžiai skaityti daugiau ar mažiau žinomus Sarbievijaus parašytus arba įkvėptus kūrinčius, džiugina naujais atradimais, kelia probleminių minčių. Abu numeriai prieinami internete, belieka skaityti, polemizuoti, tęsti sarbievistikos tyrimus:

<https://www.ejournals.eu/Terminus/2020/Terminus-2020-4/>

<https://www.ejournals.eu/Terminus/2021/Terminus-2021-1/>

ONA DILYTĖ-ČIURINSKIENĖ